

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

SOTSIOLINGVISTIKADA GENDER YONDASHUV

Mamatova Shahlo

*Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sotsiolingvistika yo'nalishida gender yondashuv, gender variativlik hodisalari, gender yondashuv bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar haqida ma'lumotlar berilgan. Erkak va ayol nutqidagi farqlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: gender, sotsiolingvistika, lingvistik genderologiya, ayollar harakati, ayol tili, erkak tili.

Аннотация: В данной статье представлена информация об исследованиях, проведенных в области социолингвистики по гендерному подходу, явлениям гендерной вариативности и гендерным аспектам речи. Анализируются различия в речи мужчин и женщин.

Ключевые слова: гендер, социолингвистика, лингвистическая гендерология, женское движение, женский язык, мужской язык.

Abstract: This article provides information on research conducted in the field of sociolinguistics on gender approach, gender variation phenomena, and gender approach. The differences in male and female speech are analyzed.

Keywords: gender, sociolinguistics, linguistic genderology, women's movement, women's language, men's language.

Bugungi kunda mamlakatimizda professional muloqotning gender jihatini, tilning xarakteristik xususiyatlari va undagi jinsning namoyon bo'lishi o'rtasidagi munosabatni o'rganish istiqbolli vazifalardan biridir. Jins u yoki bu yo'llar bilan inson haqidagi barcha fanlarni ko'rib chiqadigan va o'rganadigan universal hodisalardan biridir. Jins tushunchasiga shu vaqtgacha tilshunoslikda katta e'tibor qaratilmagan bo'lsa, so'nggi paytlarda tadqiq qilinayotgan ilmiy ishlar erkak va ayol xulq-atvorining nazariy modelini yaratish uchun boy asos yaratmoqda. Shunga qaramasdan, ko'pgina masalalar hali ham munozarali bo'lib qolmoqda va qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

“Gender” termini fanda, ayniqsa, O'zbekistonda yangi tushunchadir. Hozirgi vaqtda ushbu atama turli bilim sohalarida keng qo'llanilib kelinmoqda. Xususan, falsafa, psixologiya, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, siyosatshunoslik va hatto tilshunoslikda ham faol qo'llanilmoqda. “Gender” atamasining paydo

bo'lishiga turli sohalaridagi yutuqlar yordam berdi. Gender tilshunoslik yaqinda paydo bo'lgan, ammo faol rivojlanayotgan va yangi tadqiqot muammolarini topayotgan zamonaviy tilshunoslikning bir tarmog'idir. Gumanitar fanlarning barcha sohalarida bilimlarning antropotsentrikligiga va individual shaxs parametrlariga bo'lgan qiziqishning ortishi, gender

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

va til o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalalari lingvistik genderologiyani shakllanishiga asos bo'ldi.

Yurtimizda gender tenglik masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Xususan, tilda gender muammosini o'rganish, uning tushunchalari va yo'nalishlarini lingvistik jihatdan tahlil qilish va yangi nuqtayi nazarlarni ilmiy jihatdan tadqiq qilish zarurdir.

Nutqning gender jihatlariga bo'lgan alohida qiziqish hamda ushbu muammoga bag'ishlangan asarlarning tez sur'atlarda o'sishi tilshunoslikda yana bir yangi tarmoq – lingvistik genderologiya yoki gender lingvistikasining paydo bo'lishiga imkon yaratdi. Ma'lumki, nutqning gender xoslanishi masalasi sotsiolingvistik tadqiqotlarning asosiy muammolaridan biridir. Sotsiolingvistik tadqiqotlar asosida ijtimoiy xususiyatlarning so'zlovchi nutqiga ta'sirini o'rganishda gender kabi muhim ijtimoiy -demografik parametrni hisobga olish zarurligi isbotlangan [Yuldosheva 2021, 97-102].

“Gender” termini ingliz tiliga lotin tilidan o'tgan. Ingliz tilida gender so'zi, dastlab, grammatik jins ma'nosini bildirgan. Ilk bor biologik va ijtimoiy jinsni farqlash g'oyasi amerikalik antropolog Margaret Mead tomonidan 1935-yilda “Sex and Temperament in Three Primitive Societies” kitobida ilgari surilgan [Горюнова К. В. 2019. — 53 с]. Margaret Mead jinsdagi madaniy farqlarni o'rgangan birinchi antropologlardan edi. Yangi Gvineyada u uchta qabilani topdi — Arapesh, Mundugumor va Tchambuli. Bu qabilalarda jins rollari keskin bir-biridan farq qilardi.

Gendershunoslik rivojlanishining dastlabki bosqichlarida olimlar XVII asrda kashf etilgan (qadim zamonlarda qo'llangan) ibtidoiy tillarga katta e'tibor qaratadilar. Shunisi e'tiborga loyiqki, bu tillarda nafaqat erkak va ayol uchun umumiy til, balki alohida erkak va ayol tillari ham mavjud edi. Qolaversa, erkak tili me'yori, ayol tili esa me'yordan og'ish deb hisoblangan. Shuni ta'kidlash kerakki, bular ko'proq tavsiflovchi va materialga biologik yondashuvga asoslangan kamdan-kam uchraydigan tadqiqotlar hisoblanadi. Olimlar erkaklar va ayollarning intellektual qobiliyatlari tabiiy farqlar bilan oldindan belgilab qo'yilgan degan farazga asoslanishgan. Ayni paytda yosh, ma'lumot, madaniyat kabi omillar umuman hisobga olinmagan. Tildagi jinsiy diformizm faqat uning tabiiy shartliliigi nuqtayi nazaridan o'rganilgan. Genderologik tadqiqotlarning keyingi bosqichlarida olimlar madaniy jihatdan qabul qilingan gender g'oyasi erkak va ayolni turli xil psixologik va xulq-atvor imtiyozlariga ega bo'lgan ma'lum bir toifalar sifatida ko'rib chiqa boshladi [Pavlova 2017, 16].

A. V. Kirilina lingvistik genderologiyaning o'rganilishi muhim bo'lgan 6 ta muhim yo'nalishini belgilagan:

1. Sotsialingvistik gender tadqiqotlar.
2. Feministik tilshunoslik.
3. Erkaklikni (maskulinlik) o'rganish.
4. Psixolingvistik tadqiqotlar.

5. Madaniyatlararo, lingvistik va madaniy tadqiqotlar, shu jumladan, gender submadaniyatlari gipotezasi [Kirilina A.V. 1999, 189].

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Dunyo tillarini qiyoslab o‘rganadigan bo‘lsak, masalan, nemis tilida gender maqollar ham talaygina Nemis tilida ham genderga oid maqollar talaygina: 1. Ein Mann, ein Wort; eine Frau ein Wörterbuch — erkak kishi bitta so‘z, ayol lug‘atdir. 2. Ein hässlicher Mann findet eine schöne Frau — xunuk kishi chiroyli ayolni topadi. 3. Der Mann ist der Kopf, aber die Frau bewegt ihn — erkak kishi bosh, lekin uni ayol boshqaradi. 4. Wenn ein Mann heiratet, fängt der Ärger an; wenn er stirbt, hört der Ärger auf — Erkak uylansa baxtsizliklar boshlanadi va u o‘lganda to‘xtaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldasheva, X.,K. 2021. Badiiy matnda shaxs gender xususiyatlarining namoyon bo‘lishi// So‘z san’ati xalqaro jurnali, 4-jild, 4-son. Toshkent. – B.97-102.
2. Kirilina A.V. Gender Lingvisticheskie aspekty (Gender Linguistic aspects), Moscow: Institut sotsiologii RAN, 1999, 189 p.
3. Musulmanova N., Xo‘jayev N. Tilshunoslikda genderolingvistikaning shakllanish jarayoni// Uzbekistan:Language and Culture. Applied philology journal, 5-son.Toshkent.- B.105-112, 2023.
4. Pavlova, A.K. 2017.Osobennosti prosodicheskogo oformleniya rechi sovremennix jenshin s visokim professionalnim statusom//Diss. Rab//Moskva.